

О. В. Довгань
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв

СМИСЛ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ В КОНТЕКСТІ ЛОГІКИ

У статті розглянуто особливості репрезентації смислу на рівні художнього тексту, виокремлено специфіку функціонування цього процесу в контексті абсурдних художніх текстів. Досліджено логіку традиційного й абсурдного смислу з позицій філософії мови на рівні художнього тексту. Репрезентовано природу абсурдного смислу, а також особливості його прояву в тексті.

Ключові слова: *смисл, художній текст, логіка, логічний аналіз.*

Первинно мова виступає механізмом взаємозв'язку предметів та їх назв, який забезпечує не стільки адекватне, скільки комфортне для індивідуума представлення онтологічної реальності у призмі мовної.

Природно, що стрижневою ланкою тут є не сам предмет або його назва, а смисл, який цей предмет заміщає. При цьому знаковий апарат не є біологічно природженим людині і не передається по біологічному успадкуванню. Він є штучно винайденим, невід'ємним від тіла людини, однак не утворює її частину [3, с. 11]. Таким чином, можна говорити про своєрідну чужорідність знакового апарату, який, хоча і є утворенням мозку людини – її біологічного органу, проте несе у собі певну абстрагованість своєї природи. Остання формально не має нічого спільного із побутуванням біологічної особини: здобуттям їжі, процесом її споживання, продовженням роду тощо і, за деяких обставин, може розглядатися навіть як така, що несе у своїй природі загрозу її (особини) існуванню.

Однак цей механізм виникає і функціонує на основі чуттєвого апарату, оскільки неможливий без нього. Суть його, коротко кажучи, полягає в тому, що люди з допомогою чуттєвого апарату встановлюють відповідність між різноманітними явищами реальності і оперують одними з них як своєрідними заступниками чи двійниками інших, – як знаками інших. З часом винаходяться або відбираються особливого роду предмети, зручні для цієї мети. Це стає їх специфічною функцією в житті людей. Ці предмети-знаки невідокремлені від тіла людини, легко відтворювані, можуть накопичуватись з покоління в покоління. Винаходяться особливі правила оперування ними. Люди навчаються цим правилам після народження. У своєму чуттєвому апараті люди оперують чуттєвими образами знаків, а не безпосередньо самими знаками. Люди оперують чуттєвими образами знаків в їх якості заступників (двійників) предметів, що позначаються цими знаками [3, с. 11]. При цьому відповідність між позначаючим (знаками, мовою в цілому) і позначуваним (предметами, навколишнім світом узагалі) є доволі умовною,

оскільки, як було означено вище, специфіка оперування такими знаками, мовою як їх системою, накопичується не тільки самим індивідуумом, але й успадковується ним від предків, відтак дізнатися адекватність, співвимірність тощо такого зв'язку не видається можливим. Таким чином, назва предмета ототожнюється, на певному рівні, із ним саме через смисл, оскільки останній опосередковує цей процес, стаючи своєрідним містком, що об'єднує ці два береги.

Метою статті є розгляд особливостей репрезентації смислу на рівні художнього тексту. Предметом – специфіка функціонування цього процесу в контексті абсурдних художніх текстів.

Смисл варто розглядати як віху, яка, незважаючи на показову самостійність (автономність), взаємозумовлена іншими смисловими одиницями, оскільки продукується попередніми і стає підґрунтям для наступних. Це дозволяє говорити про особливий характер організації смислів, який означає певну послідовність, структуру тощо їх функціонування, а саме – їх логіку. Зауважимо, що сучасна логіка у формі так званої математичної логіки зробила значний крок вперед порівняно з логікою минулих століть у значенні техніки логічної роботи (математичні методи, формальні обчислення), але одночасно вона обмежила сферу логічних досліджень. Остання зводилась до логіки висловлювань і предикатів, причому – головним чином до технічних (математичних) проблем. Окрім того, вона породила брехливу ідею неуніверсальності власних законів, тобто їх відносності, залежності від предметної області (до прикладу, ідея особливої логіки мікросвіту) і навіть довільності у виборі логіки. У подальшому вона також породила брехливу ідею того, що результати логіки мають безпосереднє застосування поза сферою мови. Ця ідея набула міцності забобону, фактично підмінивши закони логіки математичним апаратом, застосовуваним на обчислювальних й інформаційних пристроях [2, с. 15]. Отже, наявна проблема торкається більшою мірою гуманітаристики, ніж технічного напрямку, оскільки побудова, як і аналіз, дослідження тощо словосполучень, сталих і не сталих виразів, речень і, зрештою, текстів має вибудовуватись саме на динаміці смислу, а також смислових ланцюжків на протигагу формальному співвіднесенню організації останніх за певними параметрами. Продуктивність такого підходу ми вбачаємо в тому, що наука постає складним соціальним куматоїдом (певною програмою або сукупністю програм людської поведінки, не зумовленою біологічною спадковістю людини, однак відтворювана зрештою за безпосередніми зразками), який складається з численних соціальних естафет (термін М. Розова), тобто також куматоїдів, але вже елементарних, які ми можемо вважати неподільними [4, с. 22].

Проблему логіки і смислу розробляли М. Гайдеггер, Ф. Гватарі, А. Грицанов, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, О. Зінов'єв, Н. Карамішева, С. Куцепал, Ж.-Ф. Ліотар, Д. Петренко, С. Стасенко, Г. Фреге та ін.

Логічно, що побутування мови як полісистеми в цілому, а також власне особливості її функціонування у свідомості (більшою мірою – письмі і мовленні) індивідуума має прагматичний характер. Це пов'язано з тим, що мова, першою чергою, є засобом досягнення цілей, які поставив перед собою її носій, а не абстрагованим, ідеалізованим явищем, раз і назавжди фіксованим в тому вигляді, в якому вона знаходиться у певний момент часу. Окрім того, в людській свідомості потрібно розрізняти зміст (образи, смисли, ідеї) і апарат (механізм). Зміст свідомості не існує без апарату і поза нього, оскільки апарат свідомості складається з чуттєвого і знакового апаратів. Чуттєвий апарат є біологічно природженим людині і таким, що передається у біологічний спадок. Він складається з головного мозку, нервової системи і органів чуттів (зору, слуху тощо). Він невід'ємний від тіла людини, є частиною її тіла. Також він має здатність створювати у собі чуттєві образи явищ реальності (відчуття, сприйняття, уявлення), зберігати їх у собі (пам'ять), відтворювати їх без безпосереднього впливу явищ зовнішнього світу, комбінувати без наявних образів нові (уява, фантазія) тощо. Цей апарат професійно вивчається психологами, психіатрами й фізіологами [3, с. 10–11]. Цікаво, що стрижневим компонентом такого апарату є мова, зокрема мовні одиниці, якими послуговується її носій, оскільки позначаюче (мовні знаки), а точніше – їхній набір, є індивідуалізованим явищем, а відтак, незважаючи на наявність численних комунікативних практик і шаблонів, соціальний договір і тому подібне головним залишається смисл, що виражається індивідуумом. Останній і виступає тим стрижневим фактором, що зумовлює підбір мовних знаків, якими послуговується кожний конкретний індивідуум.

Показовими в цьому плані є абсурдні художні тексти, головною особливістю яких є якраз наявність розширеного набору мовних знаків, які, тим не менш, не несуть, на перший погляд, жодного смислу. На нашу думку, розуміння абсурдного смислу художнього тексту можливе через соціальні естафети (термін М. Розова), оскільки воно відбувається через накопичений досвід, що передавався із покоління в покоління. Природа означеного лінгвального та позалінгвального досвіду стає підґрунтям для розрізнення смислів слів, без їх сплутування і змішування. Показовим у цьому плані ми вважаємо такий уривок твору Р. Дала “Чарлі і шоколадна фабрика” у перекладі В. Мороза за редакцією О. Негребецького та І. Малковича: *Як можна збивати вершки без бит? Збиті вершки не стануть збитими вершками, доки їх не збити битами. Так само, як круті яйця не стануть крутими, доки їх добряче не покрутити! Веслуйте!* [1, с. 131].

Як ми бачимо тут нісенітний ефект створюється за рахунок обігрування паронімічних мовних одиниць: *збивати – бит – збиті – збитими*, які вибудовуються у ряд. Окрім того, можна спостерігати пряме, буквальне розуміння семантики, гумористично-абсурдний ефект створюється у цьому випадку за рахунок “зчитування” одного значення дієслова бити, а також повного ігнорування інших його варіантів інтерпретації.

На перший погляд, це призводить до краху комунікативного акту, що відбувається внаслідок відторгнення мовною свідомістю читача нісенітного текстового масиву, проте, як відомо, соціальні естафети складаються з актів діяльності, які своєю чергою не існують без естафет. Однак соціальні естафети – це і є базовий механізм соціальної зумовленості людської поведінки і діяльності [4, с. 22–23], а відтак саме вони виступають джерелом, що дозволяє декодувати закладений абсурдний смисл. Таким чином, свідомість мовця починає сприймати розпорошені уламкові елементи традиційного смислу, що знаходяться в деструктивному для нього мовному оточенні.

Однак за рахунок мовної картини світу, недоліки якої яскраво висвітлює абсурдний художній текст (вислів тощо), індивідуум сприймає відсутність елементів смислу як його головну віху, хоча, на перший погляд, там немає явних слідів присутності останнього. Так, Віллі Вонка, насправді говорить про доволі узвичаєний, а відтак – цілком осмислений, нормальний, спосіб “роботи” із вершками на кухні, фабриці і тому подібному, однак технологія роботи видається чудернацькою, проте вона теж може бути осягнена, оскільки сам процес побивання, биття, розбивання і так далі – не викликає утруднень.

Інші особливості має такий уривок того ж тексту: *Я тільки й маю вдома, що двох собак, чотирьох котів, шістьох кролів, двох папуг, трьох канарок, одного зеленого какаду, одну черепаху, акваріум із золотими рибками, клітку з білими мишами і старого дурного хом'яка! А я хочу білочку* [1, с. 171].

Читач в цьому випадку, безперечно, наділений певним природним (чуттєвим) апаратом відображення, задача якого – випробувати зовнішні впливи й створювати у собі певні стани. Причому останній може створювати такого роду стани у своєму апараті відображення і без безпосереднього впливу зовнішніх подразників (спогад, уява) [2, с. 20]. Так, дівчинка, яка має більше сімнадцяти тваринок створює в аналізованому тексті стан невдоволеності, недостатності того, що вона має. Це досягається за рахунок кількісного протиставлення “багато – один”, що веде до абсурдизації смислу, оскільки дівчинка постає гротескним образом, відірваним від реальності.

Отже, смисл первинно є тим містком, який об'єднує річ і найменування, при цьому він має ряд особливостей репрезентації на рівні художнього

тексту, а також певну специфіку функціонування в контексті абсурдних художніх текстів, зокрема:

– смисл є результатом соціальних естафет, оскільки він постає квінтесенцією досвіду поколінь, саме тому вони є найкращим апаратом його декодування (інтерпретації); одночасно вони ж продукують появу абсурдного смислу, оскільки, в цьому випадку, мова йде не про горизонтальний (прямий) зв'язок, а вертикальний, що характеризується уламковістю смислових одиниць, досягнути які можна лише за рахунок сприймання поодинці, а не в контексті, як зазвичай;

– абсурдний смисл може створюватися за рахунок обігрування певних (паронімічних, омонімічних, синонімічних, антонімічних) мовних одиниць, які вибудовуються у ряд; окрім того, можливе пряме, буквальне розуміння семантики, гумористично-абсурдний ефект створюється у цьому випадку за рахунок “зчитування” одного значення мовної одиниці, а також повного ігнорування інших його варіантів інтерпретації;

– природа вияву абсурдного смислу в тексті може бути як явною (було означено вище), так і неявною, тобто виводиться з контексту, в якому можна спостерігти певну недосконалість, неспіввимірність тощо; аналіз абсурдних смислів у цьому випадку має розгортатись за принципом локального інтерпретування кожної наступної смислової одиниці, оскільки це дасть змогу максимально повно розкрити особливості їх побутування та ту роль, яку вони виконують у тексті.

Перспективою нашого дослідження є винайдення особливої методики смислового аналізу тексту, яка була б універсальною як для осмислених текстових масивів, так і нісенітних, що відбувалось би за рахунок окремого детального аналізу кожної одиниці.

Л і т е р а т у р а :

1. Дал Р. Чарлі і шоколадна фабрика / Роальд Дал ; пер. з англ. В. Мороза ; за ред. О. Негребецького та І. Малковича. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2009. – 240 с.
2. Зиновьев А. А. Очерки комплексной логики / А. А. Зиновьев ; под ред. Е. А. Сидоренко. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 560 с.
3. Зиновьев А. Фактор понимания / Александр Зиновьев. – М. : Алгоритм, Эксмо, 2006. – 528 с.
4. Розов М. А. Философия науки в новом видении / Михаил Александрович Розов ; ред.-сост. Н. И. Кузнецова. – М. : Новый хронограф, 2012. – 440 с.
5. Стасенко С. Реконструкція методу сходження абстрактного до конкретного у творчості О. О. Зінов'єва [Електронний ресурс] / С. Стасенко // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe=PDF/znpdduuu_2013_14_276_22.pdf.

References:

1. *Dal R. Charli i shokoladna fabryka [Charlie and the Chocolate Factory] / Roald Dal ; per. z anhl. V. Moroza ; za red. O. Nehrebetskoho ta I. Malkovycha. – K. : A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, 2009. – 240 s.*
2. *Zinovyev A. A. Ocherki kompleksnoy logiki [Sketch of complex logic] / A. A. Zinovyev ; pod red. Ye. A. Sidorenko. – M. : Editorial URSS, 2000. – 560 s.*
3. *Zinovyev A. Faktor ponimaniya [Factor of understanding] / Aleksandr Zinovyev. – M. : Algoritm, Eksmo, 2006. – 528 s.*
4. *Rozov M. A. Filosofiya nauki v novom videnii [Philosophy of science in new vision] / Mikhail Aleksandrovich Rozov ; red.-sost. N. I. Kuznetsova. – M. : Novyy khronograf, 2012. – 440 s.*
5. *Stasenko S. Rekonstruktsiya metodu skhodzhennya abstraktnoho do konkretnoho u tvorchosti O. O. Zinovyeva [Reconstruction of a process from the abstract to the concrete method in the works of O. O. Zinoviev] [Elektronnyi resurs] / S. Stasenko // Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. – Rezhym dostupu : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe=PDF/znpdduuu_2013_14_276_22.pdf.*

Довгань А. В. Смысл художественного текста в контексте логики.

В статье рассмотрены особенности репрезентации смысла на уровне художественного текста, выделена специфика функционирования этого процесса в контексте абсурдных художественных текстов. Исследована логика традиционного и абсурдного смысла с позиций философии языка на уровне художественного текста. Репрезентирована природа абсурдного смысла, а также особенности его проявления в тексте.

Ключевые слова: *смысл, художественный текст, логика, логический анализ.*

Dovgan O. The sense of a literary text in the context of logic.

The article describes the features of the sense of representation at the level of a literary text, highlighted the specifics of the operation of this process in the context of absurd literary texts. It studied the logic of the traditional sense, but also absurd from the standpoint of the philosophy of language at the level of a literary text. It represents the absurd nature of the text, as well as features of the manifestation of the latter in the text. Sense is the result of social relays because it appears the quintessential experience of generations, which is why they are the best device of its decoding (interpretation); at the same time they produce the appearance of absurd sense because, in this case, it is not horizontal (direct) connection, and the vertical, characterized fragments semantic units, which can grasp only by perception alone, and not in the context of how generally. Absurd sense can be created by harping paronyms (homonymous, synonymous, antonymous) linguistic units, which are arranged in a row. In addition, possible direct, literal understanding of semantics, humorous, absurd effect is created in this case by “reading” of a linguistic unit value and total disregard of its other variants of interpretation. Nature absurd manifestation of sense in the text can be either explicit (it is defined above) and implicit, that is discharged from the context in which to watch a certain imperfections disparity etc. Analysis absurd sense in this case, has deployed the principle of local semantic interpretation of each subsequent unit, as this will help maximize reveal specifics of their existence and the role they perform in the text.

Keywords: *sense, sense of literary text, logics, logical analysis.*